

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Канд. мед. наук О. І. Попов

Харківська медична академія післядипломної освіти

Досліджено особливості процесу формування пізнавальної активності молодших школярів; аналізуються психологічні аспекти даної проблеми: мотиви, інтереси, потреби молодших школярів, особливості перебігу їхніх пізнавальних процесів; розкриваються шляхи формування пізнавальної активності молодших школярів.

СПЕЦИФИКА РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Канд. мед. наук О. И. Попов

Исследованы особенности процесса формирования познавательной активности младших школьников; анализируются психологические аспекты данной проблемы: мотивы, интересы, потребности младших школьников, особенности протекания их познавательных процессов; раскрываются способы формирования познавательной активности младших школьников.

Підвищення якості знань школярів та стимулювання їх активності в навчанні — важливі завдання удосконалення навчально-виховного процесу. Однак пізнавальна активність у навчанні тісно пов'язана з провідними потребами дітей кожного вікового періоду. Багато дослідників виділяють молодший шкільний вік як найсприятливіший для здійснення педагогічного керування. Визначаючи умови та особливості активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, необхідно мати уявлення про особливості пізнавальної діяльності на цьому віковому етапі, оскільки кожен вік характеризується своїми фізіологічними та психічними особливостями, а отже, потребує застосування різних методів формування пізнавальної активності.

Мета роботи — аналіз психолого-гігієнічної літератури та визначення вікових особливостей навчання молодших школярів і шляхів формування їх пізнавальної активності.

Головною особливістю психічного розвитку молодшого шкільного віку є посилення їх пізнавальної діяльності під впливом шкільного навчання.

Молодший шкільний вік — це вік, у якому відбувається в першу чергу оволодіння операційно-технічними аспектами людської діяльності. Цей віковий період належить до системи «дитина—суспільний предмет». Це означає, що в молодшому

THE SPECIFIC FEATURES OF COGNITIVE ACTIVITY DEVELOPMENT OF JUNIOR PUPILS

O. I. Popov

This article is dedicated to investigation of the process of cognitive activity forming of pupils of elementary grades. The psychological aspects of this problem (motives, interests, needs of pupils of elementary grades, the peculiarities of their cognitive processes) are analyzed. The ways of cognitive activity forming of elementary pupils are revealed.

шкільному віці формування активної навчальної діяльності відбувається на основі матеріалу навчального предмета, який є частиною існуючої науки. Тому важливо, щоб трансформація наукового змісту у зміст навчання, який школярі повинні засвоїти, відбувалась з урахуванням особливостей розвитку молодших школярів, оскільки на кожному віковому етапі відбуваються якісні зміни в діяльності, свідомості, відображенні світу, ставленні до оточуючих людей [9].

Молодшим школярам властива виражена емоційність сприйняття, але вони ще не вміють робити цілеспрямованого аналізу результатів цього процесу. Включення школярів у процес навчання сприяє формуванню в них такого виду діяльності, як спостереження. Поступово сприйняття молодших школярів стає більш довільним, цілеспрямованим процесом [2].

Пам'ять молодших школярів розвивається в напрямі посилення її довільності, зростання можливостей свідомого управління нею та збільшення обсягу словесно-логічної пам'яті. Обидві форми пам'яті — довільна і мимовільна — зазнають у цьому віці якісних змін, завдяки яким устанавлюється їхній тісний взаємозв'язок. Дітям такого віку легше запам'ятовувати конкретний матеріал, пов'язаний з образами, відчуттями, ніж суто розумовий. Характерною особливістю молодших школярів

є домінування мимовільної уваги, спрямованої на нові, яскраві, несподівані об'єкти. Усвідомлення необхідності, інтерес до його змісту є важливою умовою уваги дітей цього віку. Увага залежить і від доступності та посиленої складності навчальних завдань, від уміння вчителя так організувати діяльність, щоб охопити нею всіх учнів у класі.

Новим у формуванні мовлення молодших школярів є свідоме вживання різних форм слова, збагачення внутрішнього мовлення, оволодіння письмовим мовленням, однак виникають труднощі переводу усної мови у письмову [2, 5].

Під впливом навчання у структурі мислення дитини змінюється співвідношення його образних і понятійних, конкретних і абстрактних компонентів на користь зростання ролі останніх. Як показують дослідження, молодші школярі віддають перевагу завданням, що потребують розумових зусиль. Яскраво виражена потреба дітей такого віку у активній розумовій діяльності мобілізує їх пізнавальні інтереси.

До структури пізнавальної активності входять такі елементи як пізнавальні інтереси, мотиви і потреби.

У системі мотивів молодших школярів перше місце посідають соціальні мотиви (добре закінчити школу); друге місце — внутрішні пізнавальні мотиви (цікаво пізнавати нове, заслужити схвалення); третє місце — широкі соціальні мотиви; четверте місце — зовнішні суспільні мотиви (обов'язок перед батьками, учителями, товаришами), внутрішні процесуальні мотиви (цікаво ходити до бібліотеки, купувати нові книги) [1, 6].

Молодші школярі вчаться розуміти і приймати цілі, які виходять від учителя, та утримувати їх протягом тривалого часу. При правильній організації навчальної діяльності в учнів починає формуватися вміння самостійної постановки мети та співвіднесення її зі своїми можливостями.

У виникненні й формуванні інтересу молодших школярів важливим є ефект новизни та емоційна привабливість змісту, самостійність у відкритті, поступовість в оволодінні вміннями і навичками, подоланні труднощів, постановці та розв'язанні завдань; і чим більше можливостей дає характер навчальної діяльності для активності учнів, тим більший інтерес вони до неї виявляють.

Ступінь засвоєння знань на уроці, розвиток пізнавальних інтересів і здібностей молодших школярів залежать не лише від змісту знань, але й від способу організації навчання дітей, характеру відносин між ними. Тому для розвитку в молодших школярів потреби в знаннях та формування інтересу до оволодіння ними використовуються такі різноманітні шляхи і засоби [3, 4, 7, 8], як: використання елементів гри на уроках; самостійність у навчальній діяльності; підбір цікавого, значущого для дітей даного віку матеріалу для читання; питання від учня до вчителя і навпаки; наявність нового у змісті та

значенні матеріалу, що вивчається, в самому підході до його розгляду; правильне співвідношення старого і нового в навчальному матеріалі; творче використання якісної цікавої додаткової інформації; чергування різних форм і методів навчання; забезпечення адекватної системи оцінювання результатів навчання; творчі завдання і вправи; поєднання наочного і абстрактного навчального матеріалу (чим молодші школярі, тим наочнішим має бути навчання і вищою роль активної діяльності); поєднання складних і легких навчальних завдань, праці і відпочинку; взаємонавчання, допомога слабшим учням; участь у дискусіях, вільних бесідах; створення ситуацій самоперевірки, аналізу особистих пізнавальних і практичних дій; використання такої форми доручень, як «здобуття знань», коли учні готують навчальний матеріал, якого немає у підручнику, а на уроці розповідають те, про що дізнались, усього класу; створення сприятливого емоційного тону в пізнавальній діяльності; особистість учителя, його ставлення до учнів і до навчального предмета; створення у навчанні ситуацій вибору, ситуацій успіху та ін.

Розроблені принципи навчання дозволяють учням отримувати знання, які відповідають їх власним індивідуальним можливостям [10]:

1) принцип навчання, що виховує (вчити самостійності, вмінню планувати свою діяльність, приймати рішення, розвивати волю та цілеспрямованість);

2) принцип орієнтації на зону близького розвитку (помічати і не пропускати жодного, навіть маленького, успіху);

3) принцип орієнтації на успіх (підбирати завдання, коли кожний учень на уроці може продемонструвати свої здібності);

4) принцип урахування результатів навчальної діяльності через систему завдань;

5) принцип діалогічності та співробітництва (учитель разом з учнями вирішує всі проблеми та радіє успіхам).

Дослідження свідчать, що саме в 6-7-річному віці формується механізм особистості. Творчість дитини у грі, творче ставлення до поставлених завдань можуть бути показниками творення особистості. Найбільш суттєвим шляхом розвитку творчих можливостей особистості є використання в роботі з дітьми творчих завдань — зображувальних, музичних, словесних, математичних та комбінованих.

Творча активність молодшого школяра в різноманітних видах діяльності проявляється в пошуках нового, самостійного при виборі об'єкта роботи та її виконанні, у ступені переробки зразків, в оригінальності способів діяльності, в умілому використанні знань, умінь і навичок, у вмінні бачити нове завдання у звичайному і повсякденному. В розвитку творчої активності велике значення має поєднання розумової, пізнавальної діяльності з діяльністю практичною.

На розвиток творчої активності істотно впливає образотворча діяльність. Малювання має тісний зв'язок з природою, адже яскраво виражені емоції дитини, яким сприяло спілкування з природою, переносяться на чистий аркуш паперу. Дитина фантазує, одержуючи при цьому щось своє, неповторне.

Дослідження свідчать, що ігрова діяльність посідає значне місце в житті молодших школярів і не втрачає для них своєї привабливості. Ігрові технології сприяють активізації пізнавальної діяльності дітей початкової школи, оскільки відповідають їхнім потребам і можливостям.

Виділяють такі види пізнавальних ігор для молодших школярів [3]: ігри-вправи, ігри-загадки, ігри-змагання, сюжетно-рольові ігри та ігри-мандрівки. Вони потребують не лише наявності певного рівня знань, але й вчать вільно і творчо їх використовувати.

Багато психологів оцінюють значення гри для інтелектуального розвитку молодшого школяра, оскільки у процесі гри можуть виникнути такі комбінації матеріалу й така орієнтація у його властивостях, які можуть привести до подальшого використання цього матеріалу як знаряддя при розв'язанні завдань [9].

Ігрова діяльність сприяє розвитку комунікативних умінь і навичок, виробленню тактики поведінки школярів, розвитку вміння переносити

функції, способи дій з одного предмета на інший, що має вирішальне значення для наочно-образного мислення. Для молодших школярів можна представити таку формулу навчання і виховання [5]: навчання-гра-праця та праця-гра-навчання.

ВИСНОВКИ

1. Для молодших школярів характерним є інтенсивний розвиток інтелекту, потреба в активності, допитливість, схильність до творчості, інтерес до пізнання нового.

2. Оптимальними засобами формування пізнавальної активності молодших школярів є навчальний зміст, форми організації навчання дітей, методи і прийоми навчання, емоційна атмосфера навчання.

3. Загально визначеними характерними ознаками процесу формування пізнавальної активності молодших школярів є: навчання із широким застосуванням наочного та абстрактного матеріалу; навчання з використанням ігрових технологій; спільна з однокласниками та самостійна робота; навчання в діяльності; навчання з певним чергуванням праці та відпочинку.

У перспективі гра для молодших школярів виступає не лише одним із засобів навчання, але й засобом розвитку здібностей дитини, її психіки, уяви, фантазії та творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікторенко І. В. Формування пізнавальної активності молодших школярів у процесі організації їхнього спілкування з батьками: автореф. дис... канд. пед. наук 13.00.09 / І. В. Вікторенко; Слов'янський держ. пед. ун-т. — Слов'янськ, 2002. — 24 с.
2. Заброцький М. В. Вікова психологія: [навч. посіб.] / М. В. Заброцький. — К.: МАУП, 1998. — 92 с.
3. Коллективная учебно-познавательная деятельность школьников / Под ред. И. Д. Первина — М.: Педагогика, 1985. — 144 с.
4. Лозовая В. Г. Формирование познавательной активности школьников / В. Г. Лозовая. — Белгород: БГУ, 2000. — 232 с.
5. Максименко С. В. Общая психология / С. В. Максименко. — М.: «Рефл-бук», К: «Ваклер», 2000. — 528 с.
6. Маркова А. Б. Формирование мотивации учения: книга для учителя / А. Б. Маркова, Т. В. Матис, А. М. Орлов. — М.: Просвещение, 1990. — 192 с.
7. Шамова Т. К. Активизация учения школьников / Т. К. Шамова. — М.: Педагогика, 1982. — 208 с.
8. Шукина Г. Л. Роль деятельности в учебном процессе / Г. Л. Шукина. — М.: Просвещение, 1986. — 144 с.
9. Эльконин Д. В. Психология игры / Д. В. Эльконин. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — 360 с.
10. Юрченко О. Б. Обучение через диалог и мотивацию к успеху / О. Б. Юрченко // Директор школы. — 2004. — № 4. — С. 54–59.